

M M M
M M M
M M M

TESI DOCTORAL DE JAUME FREIXA
OBRA AMERICANA DE JOSEP LLUIS SERT

VOLUM II

PLAÇA SUD AMB JARDINS.

vegades més, heus aquí un equilibri que resulta efectiu. La sud és texturada pel voladís de les sales d'estar. El sol que banya aquesta orientació havia de fer efectives les ombres del relleu de 86 cm de voladís, que és una mida treteta del *Modulor* com també ho és l'amplada dels passadissos de 1,40 m.

A l'alçat sud es pot apreciar l'ordre aconseguit en la distribució vertical _superposició repetida dels bonys_ i horitzontal _separació entre bonys d'una crugia en les sis primeres que són les que arriben a dinou pisos, alternant una i dues crugies després, per acabar amb separació constant de dues crugies en les parts de sis i nou pisos_. Aquesta distribució, que obeeix al repartiment de tipus d'unitat _de menys habitacions en la pseudo-torre alta, més grans en els nivells més a prop del riu i de terra_ provoca una sensació d'acceleració del nombre de bonys cap a l'oest i de *ralentir* cap a l'est, on el bloc és més amable i domèstic, menys gratacels. Això no deixa d'esser estimulants pel que té, una vegada més, d'ordre no banal sinó amb certa dosi no gens perillosa de complexitat que insinua "deures" envers la realitat. La realitat d'un programa? d'una estructura constructiva? tan se val, té _i no sé ben bé perquè!_ una transparència, una credibilitat que no se sol trobar en les imitacions d'anècdota artificialment introduïda per pintoresquisme...

Assenyalem que hi ha una concessió important als deus del formalisme en el tractament de la façana sud, nivell

de corredor, que trobem implacablement cada tres plantes, on s'ha fet passar una *fenetre en longueur*, matisada per una tribuna davant l'estar, davant de tot, dormitoris i envans de separació inclosos. El propòsit obvi és crear en aquesta façana el mateix tall que els corredors creen en la façana nord i deixar flotar el bony rectangular dels estars que, com a Peabody Terrace, distreu l'observador de la percepció del paquet d'agregació real _corredor més planta de dalt i planta de baix_ perquè ajunta el pis de dalt d'un paquet amb el de baix del paquet superior. Justament s'esborra l'expressió de la cèl.lula constitutiva, a l'inrevés de l'Hàbitat de Montreal o del Central Beheer d'Apeldoorn⁽²⁷⁾. Veiem, tal com s'havia dit al començament d'aquest capítol, com Sert utilitza la fragmentació volumètrica en dosis homeopàtiques, per crear anticossos contra la solemnitat i l'encarcament dels grans simplificadors.

Finalment hi ha el nivell de grà més fi, amb la textura dels materials de façana, la lleugeresa del finestram d'alumini blanc que contrasta amb l'aspror dels blocs estriats de ceràmica recuita, la col.locació dels quals és lluny d'ésser perfecte i denota, a la percepció pròxima, tota mena de desviacions del plom de les estríes. El recurs d'una suau policromia, on no hi manquen, com a totes les obres de Sert, tocs de vivor, de vermell i altres colors primaris. En aquest cas, es varen aprofitar trossos

(27) Vegeu apartat 1.3. "L'edifici reduït a l'aparent agregació de parts iguals", dins d'aquest mateix capítol.

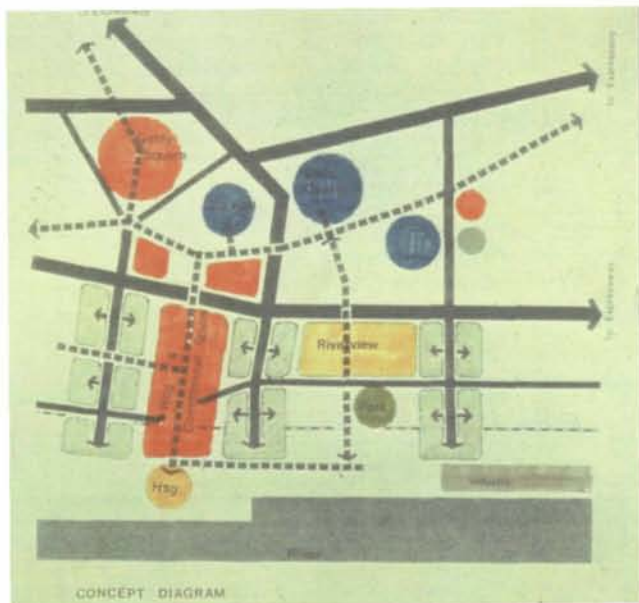

YONKERS. PERSPECTIVA DELS INTERIORS D'ILLA. EN PRIMER TERME: 2ª FASE, AL FONTS 1ª FASE.

opacs a base de "sandwitx" de fibro-ciment, que passen davant dels envans i parets en la finestra contínua del nivell de corredor per donar aquests tocs de vermell viu. Encara que moltes mides fossin tretes del *Modulor*, és clar que no tot l'edifici es podia construir controlat per aquest repertori de mides. Es pot veure en els traçats reguladors, que la gran finestra de la sala d'estar és un quadrat perfecte, i la del seu costat, la del dormitori, és un doble quadrat. El bony o sortint és un rectangle auri. Per a la resta, l'ordre procedeix de la repetició.

4.7. YONKERS 1a FASE

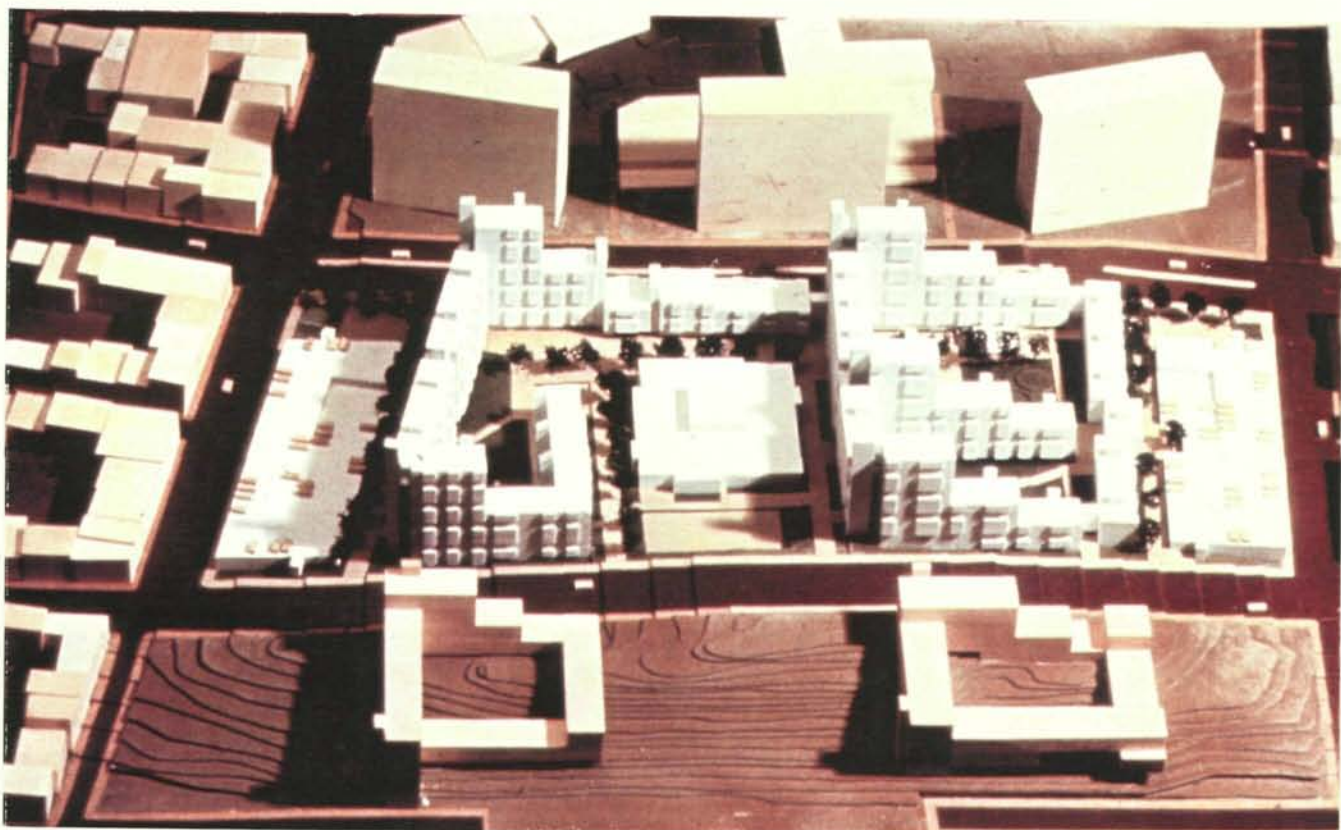
Basat en la mateixa tipologia i sistema d'agregació, el conjunt de Yonkers tingué un origen projectual molt diferent. Com ja s'ha dit, Sert, Jackson i Associats rebé l'encàrrec d'estudiar tot un model d'intervenció de teixit substitutiu dins la trama degradada d'aquella ciutat dormitori ex-industrial al nord de la ciutat de Nova York. Es proposà una classificació vial i la creació de superilles on poguessin alternar garatges pàrquing, habitatges amb serveis, escoles o equipaments equivalents, més habitatges amb serveis i un altre garatge. Això es proposava per a les illes entre l'avinguda Riverdale, de molt trànsit i paral·lela al riu Hudson i la riba esquerra d'aquest mateix riu. Fent la riba del riu per a vianants, els carrers transversals que s'hi dirigeixen queden en cul-de-sac i poden especialitzar-se en accessos als garatges. La

mallà segregada de vies de vehicles i vies de persones, com a proposta a superposar amb la mallà normal de carrers amb voreres i vial, es pot veure en l'esquema adjunt. El sistema és senzill i efectiu.

Les vuit-centes unitats d'habitatge de les dues fases representaven un exemple d'aquestes superilles. De forma rectangular i allargat en el sentit nord-sud, el terreny o illa tenia en el seu costat est l'avinguda Riverdale abans esmentada i un carrer menys important a l'oest on, a dues illes escasses de distància hi ha la riba del riu Hudson. Al mig del solar s'hi acabava de construir una escola, de dos pisos d'alçada, de planta aproximadament quadrada i façanes gairebé cegues, com un *bunker*. Aquesta escola dividiria la primera i la segona fases. Als extrems nord i sud s'hi situarien garatges, que en l'esquema primer ocupaven tota l'amplada de l'illa. Sert, Jackson i Associats també disenyà i construï aquests garatges. La primera fase tenia 424 unitats.

Poca cosa hi ha que distingeixi la proposta arquitectònica d'aquest conjunt, anomenat promocionalment Riverview del conjunt de Roosevelt Island abans descrit, excepte que aquí, potser perquè la densitat de 240 habitatges per Ha era lleument menor que a ciutat de Nova York, es fa un esglaonat dels blocs alts més semblant a Peabody Terrace, és a dir, es deixen tres blocs de dinou plantes (planta baixa mes divuit) que sobresurten dotze pisos per damunt d'uns blocs allargats de set i cinc plantes. En no

MAQUETA DE TREBALL, A LA DRETA, PRIMERA FASE, A L'ESQUERRA, SEGONA FASE, QUE DESPRÈS ES MODIFICARIA.

necessitar l'escola ni habitatges per a jubilats, els interiors d'illa s'enjardinen completament. A les plantes baixes s'hi col·loquen tots els serveis de bugaderia, guarderies, botigues en la façana est, al llarg de l'avinguda Riverdale _que fa de carrer Major_ etc. Per a l'esglaonament es té en molt compte l'orientació, de manera que els blocs mes baixos se situen al sud, perquè les seves ombres són més curtes i permeten més hores d'assolellada lateral de totes les façanes.

4.8. YONKERS, 2a FASE

Les 376 unitats de la segona fase es projectaren , com ja s'ha dit⁽²⁸⁾ amb més calma i experiència i es perfeccionà l'escala interior de les unitats, reduint la fondària de la crugia principal i invertint la seva relació amb les crugies veïnes, cosa que arrossegà un canvi radical en l'aspecte de les façanes. Aquí és on Sert fa un ús més intens de la fragmentació volumètrica. El tros de terreny que quedava era menor i calia compartir-lo amb un garatge, per la qual cosa el repertori de tres alçades (19, 7 i 5 plantes) era insuficient, millor dit, produïa un cert amuntegament. La solució creà dues barres descendents, de cinc nivells, en el sentit nord-sud i una altra, de set nivells en el sentit oest-est .

Tant en aquesta com en la primera fase, els blocs esglaonats van en el sentit nord-sud, la qual cosa fa que

(28) A l'inici d'aquest apartat 4 .

les seves façanes llargues, on es ventilen els habitatges, siguin est i oest, equiparables quant a hores de sovellada. Per això ja no cal diferenciar-les tant i així es pot formar un jardí interior d'illa on, per tres costats, sud, est i oest, totes les sales d'estar donin cap a dins, cosa que dona com a resultat més unitat visual i una sensació més definida de clòs. Aquesta és una diferència important entre els edificis de la ciutat de Nova York i els de Yonkers .

Compositivament el canvi és un reforç conceptual i visual entre volumetria i materials. El pla de vidre dels nivells de corredor ja no talla les façanes en faixes horitzontals, sinó que puja dues plantes pel pla de les sales d'estar, creant un ritme "en pinta" ascendent, que es contrapunteja amb el relleu, també "en pinta", de volums sortints, massissos i descendents. L'efecte és dinàmic i d'una gran coherència perquè la façana lleugera ocupa la totalitat de la crugia de l'estar i es troba protegida pel voladís, que, talment com si fós una motllura gegant, té les obertures petites que corresponen als dormitoris. Cal recordar la relativa incongruència de Roosevelt Island, on les sales d'estar treuen uns voladissos sòlids foradats per una gran finestra. Hom es pregunta si, en una tesitura més relaxada envers la tradició "més tipologista" aquests volums sobresortints no haurien estat tribunes completament vidrades, com les de l'Eixample de Barcelona, i de tantes altres ciutats ...

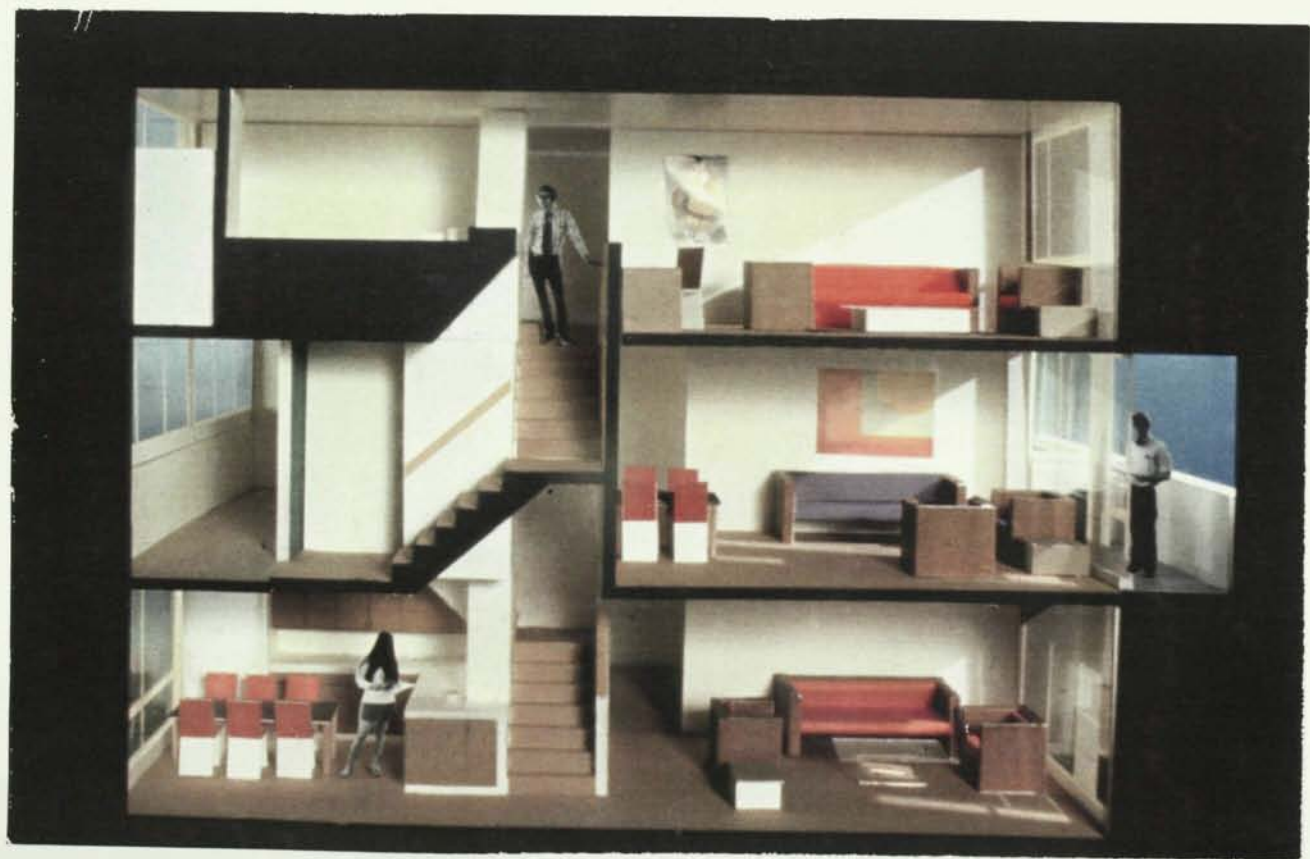
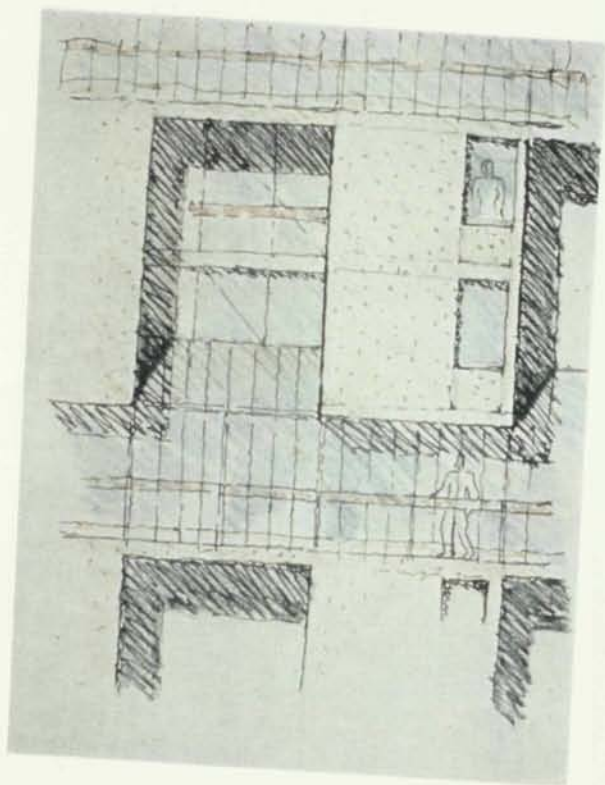
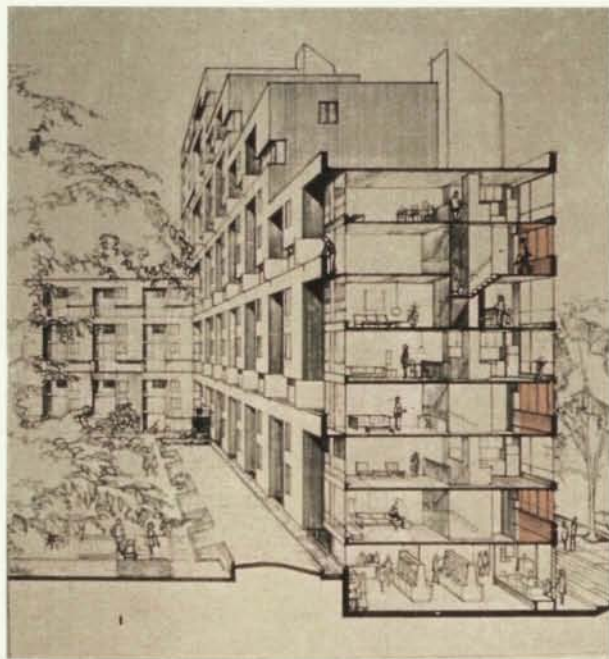

YONKERS 2ª FASE

107

108

Assenyalem que per aconseguir que els voladissos dels dormitoris enllacin entre ells donant aquell aspecte de motllura gegant de ritme dentat o "en pinta" cal que el parapet que passa sota la finestra contínua del nivell corredor _costat de l'estar_ sigui alt i massís i doni lloc a un petit balcó davant de la sala, mentre, en passar davant dels dormitoris, necessita un trencaigües prefabricat de molta amplada. En el paràgraf 4.4. es parla d'una peça semblant per a Roosevelt Island, però en aquell cas es col·loca davant la sala d'estar.

Poca cosa resta afegir quant a Yonkers, la segona fase del qual s'acabava a les darreries de 1975, quan ja s'havia dut a terme el famós concurs per a les parcel·les 4, 5 i 6 de Roosevelt Island, que acabà en *fiasco*, havia dimitit Ed Logue i la UDC estava en plena liquidació pràcticament dedicada als darrers projectes de baixa alçada i emplaçament suburbà .

4.9. ROOSEVELT ISLAND, PARCEL·LES 2 i 3

L'encàrrec no tenia gran cosa a veure amb les mil unitats d'habitatges subvencionats per a rendes mitjanes i baixes construïdes en les parcel·les 9, 10 i 11 situades a la Riba Est i mirant cap al Queens. Aquí es tractava de 350 unitats per a rendes mitjanes i altes en les parcel·les de la Riba Oest, mirant l'espectacular silueta de Manhattan. El Pla Especial de desenvolupament de l'illa marcava

ROOSEVELT ISLAND. HABITATGES DE RENDA LLIURE. PARCEL·LES 2 i 3.

113

aquesta distinció classista, a l'oest els rics, a l'est els no tan rics .

Sert intentà en va convèncer als promotors adjudicatariis _per subrogació de la UDC_ que el sistema *Skip-Stop* permetia doble orientació amb ventilació transversal per als dos terços de les unitats etc, els promotors exigiren que l'ascensor s'aturés en cada nivell. Atesa la quantitat d'unitats a col·locar, això obligava a una distribució de corredor interior que serveix a dos costats. Aquests corredors tenen tendència a fer mala olor, per defecte de ventilació, a més de ser foscos. D'altra banda és comprensible que Sert volgués repetir la morfologia urbana d'espai enjardinat interior en una illa definida pels edificis que tomben les cantonades en angle recte .

Encara que es donà prioritat a les orientacions sud i oest, més d'un terç de les unitats queden orientades al nord. Amb l'excusa de disminuir el nombre d'aquestes unitats tan mal orientades, les façanes que donen al nord tenen uns buidats de 3 plantes d'alçada i una unitat d'amplada que permeten entrades de llum al corredor, que gràcies a aquests forats no es del tot "interior". Aquesta és la concessió mes clara a la fragmentació volumètrica, perquè la manipulació _escultòrica_ de la massa penetra fins a l'eix del bloc a ran mateix del corredor central. L'habilitat compositiva rau en explotar els nombres diferents d'unitats de cada mena per, tot emplaçant-les

en els llocs més adients, transformar les diferències en ritmes de façana suficientment ordenats .

Essencialment la distribució es manté constant en totes les plantes, tal com es pot deduir de les plantes tipus: Apartaments de dos dormitoris en el costat sud d'ambdós braços i unitats de tres dormitoris en els extrems i angles. Apartaments d'un dormitori al costat nord també d'ambdós braços i duplex de quatre dormitoris en el braç que els uneix. Compositivament aquesta darrera barra oferia al·licients típics dels duplex quant a ritmes verticals, sobretot perquè, aprofita l'accés de l'ascensor; els dos darrers duplex superposen sales d'estar, és a dir, les darreres dues plantes formen un duplex típic _sala d'estar a baix, dormitoris a dalt_ i la planta de sota torna a ésser l'estar que "baixa" als dormitoris, per comptes de "pujar-hi". Això permet a la façana un faixa ampla de finestram continu propi de les sales d'estar que s'utilitza en contrast amb els volums molt més tancats dels dormitoris.

La volumetria reprèn el tema de l'esglaonat però aquí el salt o alçada del "graó" és de quatre plantes. Les escales d'emergència ja no poden aparèixer en façana i només els nuclis d'ascensors dels angles, incorporant les seves escales, són tractats com unes torres de secció rectangular, molt semblants a les seves germanes de les parcel·les 9,10 i 11.

DETALL DE LA MAQUETA

L'estructura, com ja s'ha dit, és encara més convencional que en les altres edificacions perquè és de pilars i jàsseres planes _o de cantell, segons les circumstàncies_ això fa que les partions interiors siguin envans que poden desaparèixer si interessa a la distribució d'espais.

Tornant a l'expressió de façana, tot el dit abans representa una estratègia de compromís entre veritat i aparença: duplex, esglaonats i buidats, així com les diferències entre façana nord i façana sud son "de debò". És a dir, suporten conceptualment manipulacions i variacions dels materials i les formes. Però més enllà d'això és pur maquillatge. Sert tenia sentiments enfrontats respecte a l'apreciació d'aquest edifici perquè el trobava banal. Com si lamentés haver hagut d'emprar les seves reserves d'habilitat pictòrica i ornamental. Maquillatge fou el que les plantes coincidents amb el nivell en que arrenquen els "graons" fossin tractades com una d'aquelles faixes de finestram continu (*fenetres en longueur*). Però, en canvi, els sortints _que generen "tribunes" superposades_ de les sales d'estar es poden justificar per la necessitat d'incrementar la superfície de les sales esmentades sense modificar l'amplada de l'estructura, ja que coincideixen amb els apartaments de més dormitoris.

La presència d'aquestes volums en els testers dels successius "graons" i d'una finestra d'angle en les cantonades sud-oest són manipulacions recolzades en

al·licients d'orientació per als interiors i s'escauen en espais importants _estar, dormitori principal_ que, evidentment, podrien no ésser-hi, però que no són només capricis compositius

Programàticament la planta baixa tenia, a més de jardins, una escola, una piscina climatitzada i botigues tot al llarg del Carrer Major. Aquestes darreres es tractaren de manera semblant a les dissenyades per S J A. a l'altre costat, amb porxos tancats amb vidre de tant en tant per protecció dels vents.

Com a conclusió diré que aquest edifici, que s'integra perfectament en el conjunt amb un aire de família respecte a les vivendes de renda baixa, té premises diferents i apunta cap a uns èxits diferents. Sert el veia com un encàrrec d'habitatge comercial, especulatiu i obligat a seguir tipus convencionals en les distribucions i els accessos. Per això n'estava molt menys cofoi que dels altres, els de renda baixa, on l'esforç d'invenió arquitectònica per aprofitar medis escassos rendia dividends espaials i formals molt més visibles. Però, paradoxalment, aquest edifici és més "bonic" que els altres. Els ritmes "de grà fi", les interrupcions per tall horitzontal cada quatre plantes, deixant tires verticals de tres pisos per als bonys o refoços, resulta més esvelt i agradable que el típic "paquet" de tres plantes de Roosevelt i Yonkers .

4.10. COMENTARI I EPILEG

Com s'ha dit, el propi client abandonà els projectes intraurbans i d'alta densitat per concentrar-se en les promocions de baixa alçada. Foren les darreres operacions liquidatòries de la UDC que havia perdut el recolzament dels bancs. En el balanç hi ha, positivament, l'esforç per obtenir una qualitat de l'hàbitat, mesurable en termes d'equipaments, espais verds, accessibilitat a l'exterior i llum, vistes a l'exterior i ventilació transversal així com un màxim ajustat de superfície per als interiors. Tot això pels reglamentaris trenta mil dolars de mitjana per apartament.

Com en altres projectes de Sert l'ambició havia estat gran: es volien aconseguir moltes coses alhora, ell mateix ho formulava com a recerca d'un equilibri.

- Equilibri entre l'àmbit privat _l'habitatge_ i l'àmbit públic _els serveis i equipaments_.
- Equilibri entre el terreny construït i el deixat natural, o sigui, una presència suficient de zones verdes: "tants arbres com habitants?"
- Equilibri entre lleure passiu i lleure actiu, és a dir, entre llocs íntims i llocs de convivència
- Equilibri entre tecnologia avançada i sistemes tradicionals, que vol dir gairebé sempre (en el context americà) entre edificis alts i baixos.

Aquest equilibri pot formular-se d'acord amb un codi de mínims _altament polític, antropològic i conjuntural_ o

amb un codi de nivells ideals. Però clients i arquitectes coincidiren suficientment, per una vegada, per realitzar aquests conjunts d'habitatges que eren més que "pisos per vendre". El següent paràgraf tret d'un article de l'*Architectural Record* il.lustra la visió des de fora d'aquests projectes de Sert i en general dels promoguts per la UDC. "La UDC ha estat criticada pels experts en habitatge per la seva insistència en bona planificació urbana i alt nivell en l'arquitectura, mostrant una mena de paternalisme social i cultural amagat sota una preocupació per disminuir costos.

El fet és que el seguiment estricte de les feines, incorporant disseny com a part integrant del procés i no com a quelcom que s'hi posa al final, va minimitzar el nombre de pressupostos que sobrepassaven els límits establerts i va produir llocs extremadament decents per viure .

Logue demostrà que la bona arquitectura s'amortitza en més que el retorn del capital invertit. S'amortitza també en tenir un entorn ambiental de qualitat que pot atreure gent i fer que s'hi quedin, i fomentar la participació en la comunitat.

Difícilment es podria trobar millor definició del paper que la bona arquitectura-urbanisme juga en "construir ciutat"!!

Quant a l'àmbit estrictament arquitectònic hi ha reflexions a fer:

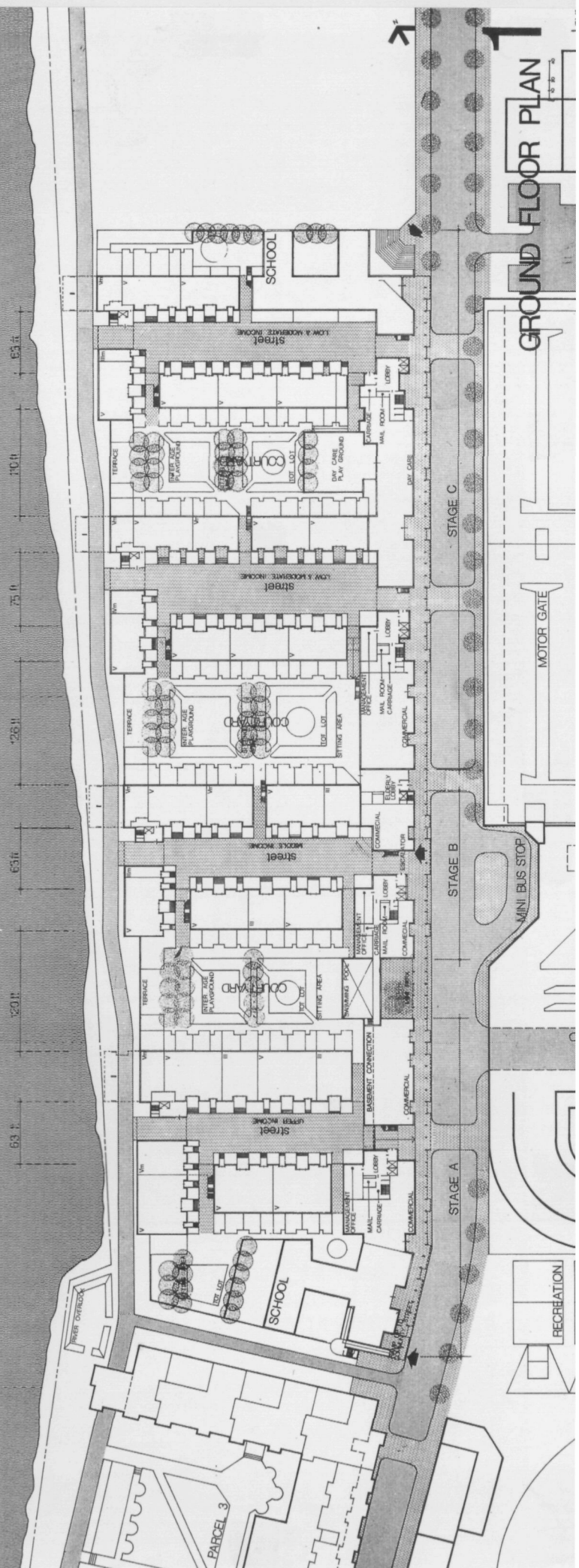
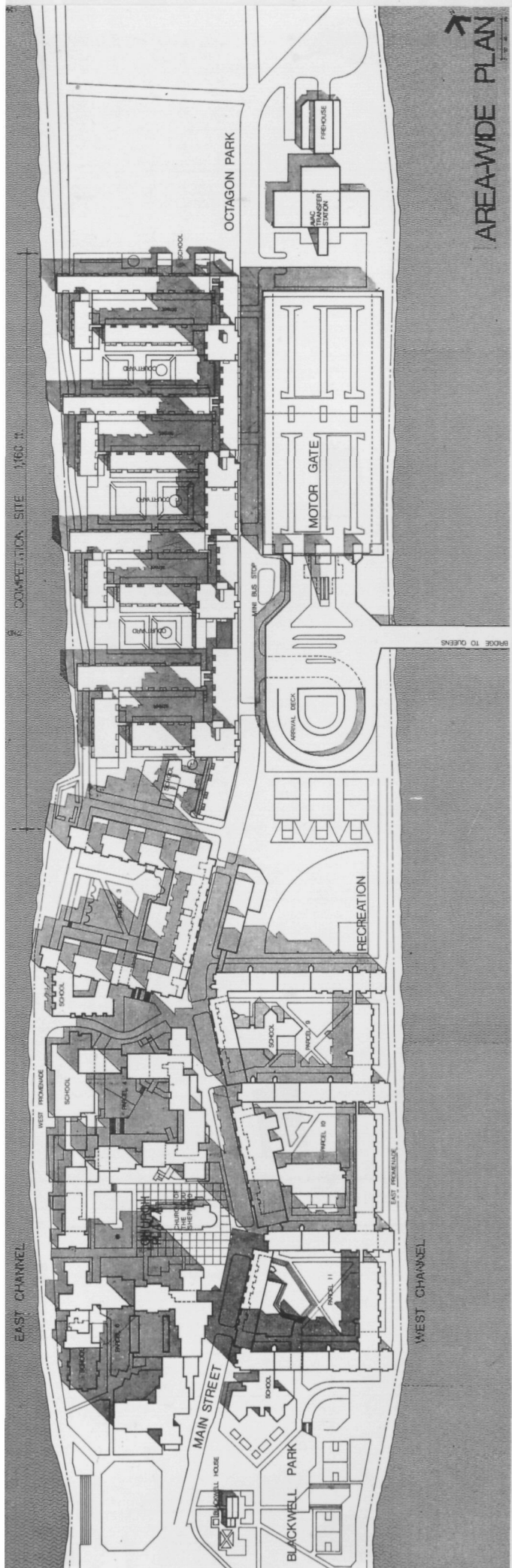
a) La fragmentació volumètrica es redueix a l'esglaonament, i aquest sempre ordenat i dominat, de tal manera que visualment uneix, en un gest continu la silueta de baix a dalt o viceversa. En resulta menys fraccionament dels blocs, que continuen apareixent grans i massius tan o més que si es tractés de blocs paral·lelepípedics normals.

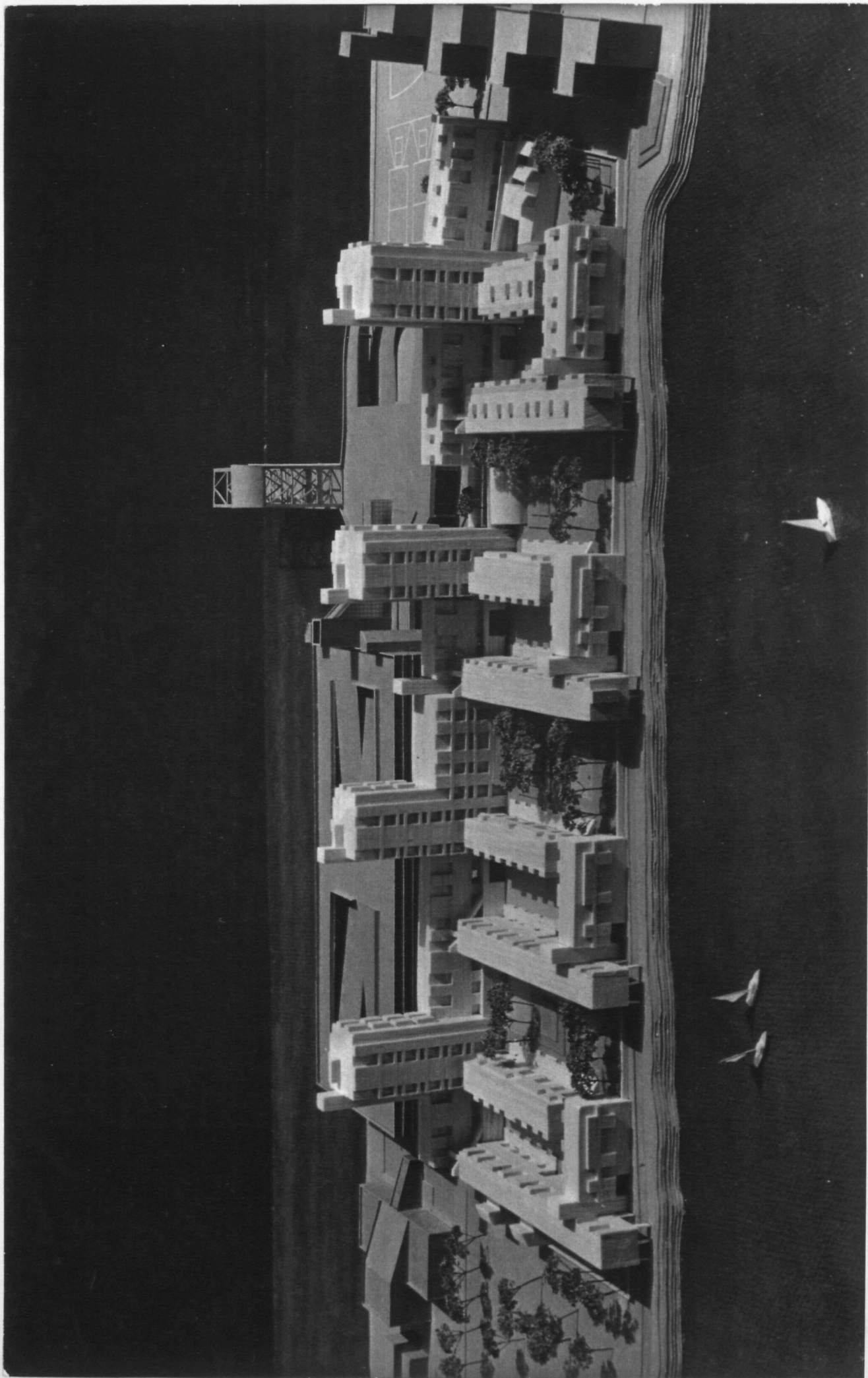
b) Una aposta per l'esglaonat en la silueta dels edificis també té justificació en el possible ús de les terrasses que s'anaven generant cada tres, quatre, plantes. Malhauradament el client va excloure aquesta interessant possibilitat per raons de manteniment més que de seguretat dels habitants.

c) La tecnologia hagué d'ésser menys avançada que a Peabody Terrace per complaure els sindicats que s'oposaven a la prefabricació, fins i tot lleugera. Amb una construcció relativament artesanal però a baix preu no es pot esperar gaire qualitat en els acabats, particularment en les façanes de fàbrica de bloc.

En el costat positiu ja s'han destacat els enormes mèrits d'aquests conjunts d'habitatges, entre els quals hi ha la rara elegància que Sert imprimia a les façanes, d'una certa severitat classicitzant per l'èmfasi en l'ordre no solsament additiu o repetitiu, ni tampoc unitari _com per exemple, la simetria_ sinó una barreja de repetició, ritmes més complexos i control del tot a base de subgrups visuals.

COMPETITION SITE 160 ft

MAQUETA DEL PROYECTO DE KYU-SUNG WOO PER AL CONCURS DE ROOSEVELT ISLAND, 1975.

En el concurs per les parcel·les de la Riba Oest de Roosevelt Island situades immediatament al nord de les parcel·les 2 i 3, Sert fou membre del Jurat. El concurs tingué lloc a mitjans de l'any 1975. Acabà en desacord total del jurat. Sert donà suport al projecte de Kyu-Sung Woo que es pot veure en les il·lustracions. Altres membres del jurat donaren suport descaradament a Robert Stern, un venturià i futur apòstol del Postmodern avui triomfant als Estats Units. No hi mancàven, un projecte utòpic-contestatari del grup liderat per Eisenman (creador del de-constructivisme, assidu publicador a *Oppositions*, i ex-IAUS) ni un projecte "abstracte-conceptual-obert" de O M Ungers. Els projectes de Stern i de Kyu-Sung, juntament amb dos més foren declarats com a quatre *ex-aequo* segons premis, quedant el primer desert. Les publicacions boicotejaren el projecte de Kyu-Sung mentre destacaven els valors "revisionistes i crítics" de R.Stern, que invoca Jane Jacobs i postula una formula més "americana" per a l'hàbitat col·lectiu. És interessant constatar que un altre guanyador, el grup ELS de San Francisco, tenia moltíssim en comú amb Kyu-Sung i com ell, representàven tendències de continuïtat respecte els conjunts de Sert inclos l'ús del sistema *Skip-Stop*.

En l'actualitat, que ha estat d'aquestes parcel·les?: Doncs han estat construïdes. Venudes al millor postor, sens dubte en el moment en què els bancs es rescabaven dels